

Valsts prezidenta vēlēšanu kā

Kā būtu, ja Valsts prezidentu vēlētu tauta, vai varbūt labāk pārņemt igauņu pieredzi, ka jāsauca talkā pašvaldību vadītāji, ja parlamentārieši netiek galā – konstitucionālo tiesību ekspertu, zvērinātu advokātu **Edgaru Pastaru** izvaicā Romāns Meļņiks

Saeimas Juridiskās komisijas pirms pāris gadiem izveidotā darba grupa Valsts prezidenta ievēšanas kārtības un pilnvaru izvērtēšanai nākusi klajā ar ziņojumu, kurā rosina izvēlēties starp to, ka valsts augstāko amatpersonu ievēl tauta, vai ka to dara Saeima kopīgi ar simts (vēl neskaidrs, kā atļauti) pašvaldību vadītājiem.

Es vienmēr – jau arī pirms šī darba grupa bija izveidota – esmu bijis pārmaiņu nepieciešamības aizstāvis.

Kāpēc?

To jau savulaik arī Konstitucionālo tiesību komisija konstatēja, ka Valsts prezidenta ievēšanai minimāli nepieciešama tikai 51 balss Saeimā, tas ir pārāk maz. Šis līmenis jebkurā gadījumā būtu jāpaukstina. Un tajā brīdī, kad to dara, neizbēgami nonāk pie problēmas – ko tad, ja šo balsu skaitu ilgstoši pat ar daudziem mēģinājumiem nevar savākt? Ir varianti – vai nu parlamentam tiek atļauts un notiek jaunas tā vēlēšanas uz konstitūcijas pamata, kā tas ir dažās citās valstīs, vai arī, kā tas ir, piemēram, Igaunijā, ka tiek sasaukts speciālais konvents un, tā teikt, prezidentu ievēl nespējīgā parlamenta pilnvaras tiek atšķaidītas ar pašvaldību delegātiem. Kā šos pašvaldību delegātus izvēlas? Var būt dažādi varianti, domāju, ka vēl pārāgi par to precīzi spriest.

Zinām, ka dažas partijas vairāk pārstāvētas pašvaldībās, citas tikai minimāli. Pašvaldību iesaiste var visai būtiski ietekmēt politisko spēku samēru šāda jautājuma izlemšanā, turklāt var būt, ka kādai vienai partijai par labu.

Es teiktu, ka varbūt arī tāpēc par šo priekšlikumu varētu būt lielāka interese parlamentā – tas parādītu, ka pašvaldību vēlēšanas var dot ietekmi arī prezidenta vēlēšanās, tas tāpat nav tikai jautājums par vietējo pārvaldi. Grūti pateikt, kurai partijai kurā brīdī būs lielāka ietekme – varbūt šobrīd vienai, bet nākotnē citai –, tas bumeranga efekts vienmēr var nostrādāt. Bet šis modelis liek pašam parlamentam mobilizēties un ar lielāku balsu vairākumu ievēlēt Valsts prezidentu. Ja viņi to nespēj, tad... Jo arī Igaunijā ir uzskats, ka vie-

lots valsts prezidents ir tad, ja to ievēl parlaments ar 2/3 balsīm, savukārt konventa iesaiste vairāk apliecina parlamenta sadrumstalotību, nespēju vienoties par neapstrīdamu kandidātu.

Ja balsotāju loks plašāks, vai nevar būt tik vienkārša arī Valsts prezidenta atļaišanas procedūra?

To arī darba grupa rosina pārskatīt, uzskatot, ka jāparedz impīčmenta procedūra. Varbūt ne tik teatrālu, kā tas ir dažās tradīcijām bagātās valstīs, bet skaidrs, ka jāparedz sistēma, lai prezidentu nevarētu atļaut par politisku pārkāpumu, proti, politisku iemeslu dēļ. Prezidentam jāizdara konstitūcijas vai zvēresta pārkāpums, tikai tad sākas speciāla procedūra, kurā iesaistīta Satversmes tiesa, un tad vairs pat nav tik izšķiroši, kurš par to nobalso, galvenais, ka tiesiskā kārtā tiek konstatēts, ka prezidents ir pārkāpis kādu būtisku normu, un svarīgi, lai par attiecīgo lēmumu ir 2/3 parlamenta balsu.

Vienmēr, kad runāts par Valsts prezidenta ievēšanas kārtības maiņu, aktualizēties arī jautājums par pilnvaru palielināšanu. Dokumentā, ko sagatavojusi darba grupa, teikts, ka tas var būt arī nesaistītas lietas.

Tā gluži nav. Protams, ka modeļi ir dažādi – ir, kad tautas vēlētam prezidentam ir minimālas pilnvaras, un otrādi, tomēr ir tāda kā kritiskā masa, kurā brīdī vēlēšanu kārtības izmaiņas bez pilnvaru apjoma grozīšanas nav iespējams veikt. Respektīvi, tie pamati var neturēt tik lielas sienas un jumtu. Ir, protams, valstis, kur arī tautas vēlēts prezidents ir ierobežots, piemēram, ASV, viņš nevar atļaut parlamentu. Pieejas tā tad dažādas, bet princips viens – ja grib prezidentam plašākas pilnvaras, viņam jābūt tautas vēlētam, taču, ja pilnvaras vairāk saistās ar amatpersonu izvirzīšanu vai atsevišķu amatpersonu apstiprināšanu, tad pilnīgi pietīktu ar nelielām izmaiņām esošajā ievēšanas kārtībā. Automātiski nevar pateikt, ka jebkurš pilnvaru palielinājums saistāms ar vēlēšanu kārtības maiņu.

Vai tas, kas tiek rosināts, ir nosaucams par nelielām izmaiņām? Tie šķiet visai bū-

▲ **EDGARS Pastars:** iespējama arī tautas vēlēta prezidenta sistēmas ieviešana, taču jāsaka, arī paši vēlētāji nekad tā īsti to nav tik parakstu vākšanai referendumam par šo jautājumu. Tas līdz šim bijis tikai domas, idejas, koncepta līmenī.

Tas, ka lemšanā būtu iesaistītas pašvaldības, izslēgtu to, ka Valsts prezidents ir tikai valdības koalīcijas prezidents

tiski Satversmes grozījumi. Ar Valsts prezidenta ievēšanas kārtības maiņu netiek mainīti valsts pamati?

Es teiktu, ka drīzāk ne. Jāatceras, ka arī Satversmes pieņemšanas laikā diskusijas par šo jautājumu bijušas diezgan diametrālas. Juristiem bieži vien gribas teikt, ka Satversme ir ideālu formulējumu pāpums un ka nekas labāks pasaulē nav radīts, bet jāskatās, vai esošais varas dalīšanas modelis nav tāds, ka visi viens otru attur, taču neviens uz priekšu neiet. Tas ir jautājums, vai Satversme šobrīd nav nedaudz uzlabojama, ņemot vērā arī mūsu politisko mentalitāti?

Vai tikai šie uzlabojumi nav vienīgi tāpēc, ka ir ilgstošs sabiedrības spiediens

pēc tautas vēlēta prezidenta institūcijas, jo ir bijusi vilšanās esošajā kārtībā?

Var to atrisināt arī ar tautas vēlētu prezidentu – tas nav nekas nepareizs vai nepieļaujams –, bet vismaz kā tāds pārejas posms varētu būt arī konventa vēlēts prezidents. Šobrīd, lai sabiedrības neuzticētos Saeimas izvēlei kaut kā labot, šis ir variants, kā pavisam uz priekšu, ne mainot kardināli esošo sistēmu. Proti, ja ievieš nosacījumu par lielāku minimāli nepieciešamo deputātu balsu skaitu Valsts prezidenta ievēšanai un to, ka gadījumā, ja Saeima netiek galā, iesaistāmas arī pašvaldības. Tā nebūtu saucama par maksimālo reformu, bet, jāsaka, arī paši vēlētāji nekad tā īsti tautas vēlētu prezidentu nav tā gribējuši, ka mēs nonāktu līdz parakstu vākšanai referendumam par šo jautājumu. Tas līdz šim bijis tikai domas, idejas, koncepta līmenī. Te gan jāpiebilst – ja tiktu ieviesta kārtība, ka tauta vēlētu prezidentu, tas gan vienā brīdī varētu nozīmēt, ka jāpieņem jauna Satversme. Tad viņam būtu lielāks mandāts un būtu pamats prasīt lielākas pilnvaras – ja cilvēki viņu vēlē, viņi gribēs no viņa kaut ko reālu arī sagaidīt.

Tad Satversmē būtu jāparedz, ka Latvija ir prezidentāla, nevis parlamentāra republika. Vai politiķi jau ta-

gad nav nostājušies uz visai slidenā radikālo Satversmes pārmaiņu ceļa? Kad būs spiesti lemt, jau nāks vēlēšanu laiks, būs skaidrs, ka ar to ielāpu, kas ir pašvaldību iesaiste, nepietiek. Vēlētāji jūtīs, ka ir situācijas noteicēji, un aizvien vairāk prasīs iet līdz galam – līdz tautas vēlētam prezidentam. Atpakaļceļa faktiski jau tagad nav, kaut nākotnē šķiet visai bīstama, neprognozējama.

Arī iespējams. Tiešām grūti tagad viennozīmīgi novērtēt tos politiskos manevrus. Sākotnēji jau pieminētā darba grupa radās tajā kontekstā, ka nevarēja politiski vienoties par tautas vēlētu prezidentu. Pie esošās Satversmes juridiski iespējami dažādi varianti – gan tautas vēlēts prezidents, taču bez būtiskām pilnvaru izmaiņām, gan arī piedāvātais modelis ar dalīto ievēšanas kārtību.

Tas, ka Saeima lemtu par pašvaldību saukšanu talkā, ja parlamentārieši nespēj vienoties jautājumā par Valsts prezidenta ievēšanu, paša parlamenta cieņu sabiedrības acīs noteikti neviens, jo tas ir ļoti tiešs tautas priekšstāvju vājuma apliecinājums.

Ja pašvaldību iesaiste sāktos jau pie tā, ka nevar savākt 51 balsi, tad es piekristu, taču, ja runājam par to, ka balsu vairākums parlamentā Valsts prezidenta ievēšanai ir

2/3... lai 67 deputātiem no 100 patīktu viens cilvēks, par konkrēto personu jābūt ļoti lielai vienprātībai. Kā redzējam no Igaunijas piemēra, tie gadījumi ir objektīvi attaisnojami, kad parlaments nevar panākt tādu vairākumu un tāpēc jāiesaista konvents.

Problēma arī līderu trūkumā – parasti Valsts prezidenta kandidāti nāk no partijām, nevienai no tām nav balsu pārsvara un neviena arī nav gatava citām piekāpties, tad vai nu nonāk strupceļā, vai jāvienojas par kādu no malas piesaistāmu autoritāti, vai arī – ļoti iespējams – jātirgojas uzreiz par vairākiem citiem amatiem?

Grūti pateikt, kā Latvijas izpildījumā piedāvātais modelis strādās. Mēs zinām, kā tas ir citās valstīs, bet viņu mentalitāte ir cita. Jebkurā gadījumā tas, ka lemšanā būtu iesaistītas pašvaldības, izslēgtu to, ka Valsts prezidents ir tikai valdības koalīcijas prezidents.

Nupat redzējam, cik asa bija cīņa par prezidenta amatu Francijā. Ja mūsu prezidents būtu jāvēl tautai, emocijas noteikti būtu daudz karstākas, jo gan jau tā lielā izšķiršanās katru reizi būtu starp austrumu vai rietumu virzienā?

Vispirms jau būtu jāpadomā, varbūt visas vēlēšanas – pašvaldību, Saeimas, Eiropas Parlamenta un tad vēl Valsts

Kārtības maiņa. Iespējas un riski

Tiek rosināti divi varianti

● Uzticēt Valsts prezidenta ievēšanu tautai vispārējās, vienlīdzīgās, tiešās un aizklātās vēlēšanās. Attiecīgi grozījumi Satversmē: «35. Valsts Prezidents ir valsts galva. Valsts Prezidents kalpo tautas labumam, ir nacionālās vienotības, valstiskās neatkarības, demokrātijas un tiesiskuma balsts. Valsts Prezidentu ievēlē tauta uz pieciem gadiem vispārīgās, brīvās, vienlīdzīgās, tiešās un aizklātās vēlēšanās. Vēlēšanu kārtību nosaka īpašs likums.»

● Veidot kolēģiju, kurai uzticama Valsts prezidenta ievēšana. Kolēģijā varētu būt 200 locekļu – 100 Saeimas deputātu un 100 pašvaldību deputātu, kurus deleģētu pašvaldībās. Attiecīgi grozījumi Satversmē: «35. Valsts Prezidentu uz četriem gadiem ievēlē vēlēšanu sapulce, kurā ir 100 Saeimas deputāti un tikpat liels skaits pašvaldību deputātu. Valsts Prezidenta ievēšanas kārtību nosaka īpašs likums. 36. Valsts Prezidentu ievēlē, aizklāti balsojot, ar ne mazāk kā divu trešdaļu balsu vairākumu.»

Ir lietas, kuras valdība nespēj izrunāt atklātās sēdēs, kur ir videokameras, tiešraides translācija. Tāpēc tiek atrasti citi formāti, kur diskutēt, - ne tikai koalīcijas padome, bet arī sēžu slēgtās daļas, pusdienas.

Edgars Pastars

Vai būtu lietderīgi atgriezties pie kārtības, ka valdības sēdes ir publikai slēgtas?

FILIPS RAJEVSKIS
POLITOLOGS

Tās jau lielā mērā ir ieviestas. Šobrīd līdzsvars ir pietiekami normāls – daudzos gadījumos tiek noteikts, ka sēde vai tās daļa ir slēgta. Un tas ir tikai normāli – tas nav nacionālās

interesēs, lai viss būtu atklāts, ir daudzi jautājumi, kur labāk, ja iesaistītās puses nezina, kā lēmums tiek pieņemts, kāds tas ir, kāda ir valsts stratēģija tajā vai citā jautājumā. Būtu arī politiski nepareizi paziņot, ka tiek sperts solis atpakaļ un ka atkal visas sēdes būs slēgtas. Jo īpaši ņemot vērā jau tā zemo sabiedrības uzticēšanās līmeni valdībām. Tas būtu signāls sabiedrībai, ka politika kļūst atkal slēgta un durvis atkal tiek aizcirstas sabiedrības deguna priekšā. Bet jāņem vērā, ka arī turpmāk būs koalīcijas padomes (tādas bija arī tad, kad valdības sēdes bija slēgtas), būs neformālās ministru tikšanās, kā savulaik bija kopīgās brokastis, - politika vienmēr ir daļēji formāla, daļēji neformāla. Mēs nevaram izvairīties no neformālās daļas, jo savādāk jau tās politiskās dzirnavas nemaļ.

Palielinot funkcijas, prezidents iesaistās balsu tīrģū.

Prezidenta pamatfunkcija ir ieskatīt parlamentu. Viņam nevar uzdot arī prasīt no parlamenta kādu pozitīvu rīcību. Līdz ar to jaunas funkcijas vajag, bet vienlaikus ar to jābūt uzmanīgiem.

Ir bijuši gadījumi, kad Valsts prezidenta iniciatīvas tiek ignorētas. Bērziņš savulaik nāca klajā ar virkni tādu.

Tikai viena no viņa rosinātajām nav pieņemta – tā, kas attiecas uz valdības pilnvaru palielināšanu. Tās arī loģiski, jo diez vai kādam parlamentam ļoti gribas atdot savas pilnvaras. Diemžēl.

Ja skaram tēmu par valdību, Baloža vadītās darba grupas ziņojumā redzams, ka kādā no sēdēm tur pieaicinātais bijušais premjerministrs Repše atzinis par kļūdainu to, ka valdības sēdes padarītas atklātas, jo līdz ar to diskusijas un lemlēmšana par būtiskiem jautājumiem pārceļas uz koalīcijas padomi, kur ne visi ministri piedalās. Kā būtu vērtējama atgriešanās pie slēgtajām valdības sēdēm?

Jo ātrāk, jo labāk! Ir lietas, kuras valdība nespēj izrunāt atklātās sēdēs, kur videokameras, tiešraides translācija. Tāpēc tiek atrasti citi formāti, kur diskutēt, - ne tikai koalīcijas padome, bet arī sēžu slēgtās daļas, pusdienas...

Uztaisa pārtraukumu, izrunā aizklātās un atnāk uz sēdi jau ar gatavu lēmumu? Kaut vai tā. Valdībai tomēr būtu jābūt iespējai izrunāt jautājumus atklāti, tieši, un līdz ar to arī ir pamats prasīt, lai Ministru kabineta sēdē ministri paši daudz vairāk argumentētu savus lēmumus, pozīcijas. Tā visu klātesošo personu milzīgā delegācija, kas ierodas uz valdības sēdēm,

liek ministriem justies ierobežotiem. Ja kādā brīdī ko piemirsti vai tik labi nepasaki viedokli par kādu profesionālu jautājumu, visi uzreiz to novērtē kā vājumu. Tāpat, ja ministriem veidojas diskusija, to interpretē kā partiju kašķi. Līdz ar to viņiem valdības sēdē ir apgrūtinājums izteikties par darba jautājumiem, tāpēc izvēlas labāk paklusēt.

Un kurā gadījumā lobistu ietekme ir lielāka?

Es teiktu, ka jebkurā gadījumā tai ir ietekme. Bet to var atrisināt tādā veidā, ka valdības sēdē tiek norādīts, kurš bijis un paudis savu viedokli. Tikai lobēšanas jautājuma dēļ padarīt valdības sēdi atklātu nebūtu pamata. Un galu galā tie lobisti, kuri grib, ministram klāt tiks jebkurā gadījumā un, visticamāk, ne valdības sēdē nāks runāt. Atklātais lobisms, kur organizācijas, pārstāvot savus biedrus, nāk uz valdības sēdi, nav tas, no kā būtu jābaidās.

No kāda tad? Tā, kas notiek kafējnīcās vai mazāk pamanāmās vietās.

Tātad tas, ka sēde atklāta, rada vienīgi ilūziju par atklātumu, godīgumu?

Jā. Bet nu būs grūti atkāpties soli atpakaļ, sēdes atkal padarot par slēgtām.

Tas būtu solis uz priekšu, uz labāku kārtību, nevis atpakaļ. Tā būtu atgriešanās pie pareiza risinājuma.

Ja kopumā vērtējam darba grupas secinājumus, ir tur kādas vājās vietas?

Es negribētu norādīt uz kādām īpaši vājām vietām, ņemot vērā, ka arī pats piedalījies apspriedēs. Ir atspoguļoti tie viedokļi, kuri tika pausti. Kad lems par katru konkrētu jautājumu, būs lietas, par ko būs jādiskutē. Šeit pamatā ir konceptuālie virzieni, kas la-

Būtu jāpadomā, varbūt visas vēlēšanas - pašvaldību, Saeimas, Eiropas Parlamenta un tad vēl Valsts prezidenta - izkārtot tā, lai būtu arī tādi... politisko hormonu miera periodi.

Edgars Pastars

Vai būtu nepieciešamība apvienot dažādo vēlēšanu norises laikus, lai tās notiktu retāk?

ARNIS LAPINŠ
SABIEDRISKO ATTIECĪBU
SPECIĀLISTS

Droši vien tas būtu lietderīgi. Vispirms jau jāņem vērā, ka pie mums ir ļoti īss pilnvaru laiks - vien četri gadi gan pašvaldībām, gan parlamentam. Tas nozīmē -

ja katras vēlēšanas ir savā laikā, lielāks pārtraukums par trim gadiem nesanāk, bet jāņem vērā, ka ir arī Eiropas Parlamenta vēlēšanas, kas starplaikus starp vēlēšanām vēl var saīsināt. Eiroparlamenta vēlēšanas reiz sakrīta ar pašvaldību vēlēšanām, nekas sliktas nenotika, tieši otrādi - bija lielāka vēlēšanu līdzdalība. Un tas var kalpot par argumentu tam, ka labāk ir dažādās vēlēšanas salikt kopā. Ja tiks ieviests, ka arī Valsts prezidentu ievēl tauta, es neredzu nevienu argumentu pret to, kāpēc prezidentu un parlamentu nevarētu vēlēl reizē. Tas arī - vismaz pirmajās reizēs - mobilizētu cilvēkus iet un balsot. Šobrīd dominē istermija politika, dažādi tehnoloģiskie risinājumi ar domu, «kā kampanja noorganizēt tā, lai mūs neizgāz». Ja izdotos ievēlēt spēcīgu Valsts prezidentu, tas arī varētu izmainīt partiju sistēmu.

bi parādīti.

Raugoties no lēmumu pieņemšanas pieredzes, kā tālāk varētu virzīties idejas par nepieciešamajām pārmaiņām? Vai nav tā, ka sāksies diskusijas par katru atsevišķo jautājumu un tas būs priekšvēlēšanu laikā, tāpēc politiski centīsies izpatikt elektorātam un vai tad nesāksies liels haoss ap šo tēmu?

Saistībā ar Satversmes grozīšanu labi ir tas, ka tikai tie panti, par kuriem nobalsots pirmajā lasījumā, tālāk var tikt vērtēti. Ja, komisijas lēmumi sagatavojot likumprojektu, tiks panākta vienošanās, ko īsti dara, problēmām nevajadzētu būt. Turklāt visbūtiskākais ir jautājums par Valsts

prezidenta ievēšanas kārtību, pārējie jautājumi mazāk būtiski.

Ja nespēs vienoties par ievēšanas kārtības maiņu, tā atkal būs parlamentāriešu izgāšanās.

Šādu darba grupu veikta kāda jautājuma profesionāla izvērtējuma liktenis bieži vien ir nonākt atvilktnē, bet pēc kāda laika, pēc gadiem tēma atkal aktualizējas, un tās idejas var izmantot arī vēlāk. Bet, ja runājam par to, vai tā ir izgāšanās, - darba grupas mērķis jau nebija grozīt Satversmi, darba grupas mērķis bija apzināt problēmas un iespējamās risinājumus. Tas, vai politiski būs gatavi tālāk virzīt šo jautājumu, ir viņu pašu ziņā. ●

Ļoti gribējuši, ka mēs nonāktu līdz

FOTO - KRISTAPS KALNS, DIENAS MEDĻI

prezidenta - izkārtot tā, lai būtu arī tādi... politisko hormonu miera periodi. Vai nu būtu visas vēlēšanas vienā laikā, vai saprātīgi grupēt, lai nav nebeidzama politiskā cīņa, kas drīzāk var kaitēt demokrātijai, nevis to veicināt. Tiesa, viss sliktais, ar ko tautai saistās vēlēšanas, tagad saistīts arī ar prezidenta ievēšanu. Vienmēr taču ir iespēja ievēlēt nepareizu cilvēku, kam beigās varbūt pat impīčments vajadzīgs.

Viss lielā mērā atkarīgs no prezidenta pilnvarām - ja tās būtu plašākas, risks būtu tam kļūt pretnostatītam ar parlamentu.

Taču galvenais risks saistītos ar nacionālo jautājumu - vai nebūs tā, ka nostāties latvietis pret krievu. Nevis partija pret citām partijām, bet personas viena pret vienu. Tas sabiedrības saliedētībai nenāktu par labu.

Darba grupa rosina piešķirt Valsts prezidentam plašākas tiesības nosaukt prezidentus uz noteiktiem amatiem. Cik tas būtu pareizi? Vai ar to netiek aizstāti konkursi, mazināta konkurence? Arī prezidentam jārēķinās, ka nosauktajai personai nepieciešams koalīcijas atbalsts, tātad te parādās vajadzība pēc iepriekšējas sarunāšanas ar partijām?

Uz tiem amatiem, ko rosināts nodot Valsts prezidenta nosaukšanai, konkursi ir nevis